

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.25>**Олена Литвин,***канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри адміністративного і кримінального права**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара***Катерина Грудева,***студентка V курсу юридичного факультету**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В СУЧАСНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню проблем, що виникають на практиці під час втілення програми сурогатного материнства. У роботі проаналізовано сурогатне материнство як метод репродуктивних технологій, проблеми правового регулювання сурогатного материнства в Україні, проведено порівняльну характеристику правового статусу сурогатного материнства у країнах світу, проаналізовано актуальність застосування репродуктивних технологій, запропоновано шляхи вирішення проблеми правових питань сурогатного материнства.

Правове забезпечення сурогатного материнства є одним із юридично найскладніших інститутів у галузі сімейного права в Україні. Інститут правового забезпечення сурогатного материнства не має кодифікованої правової бази, єдиного законодавчого правового акта. Основним засобом правового регулювання відносин учасників сурогатного материнства є договір, на жаль, інколи навіть в усній формі, між сурогатною матір'ю та майбутніми батьками, основні вимоги до якого відсутні в законодавстві.

Необхідність характеристики правової природи та законодавчого закріплення угоди про сурогатне материнство та її умов допоможе вирішити багато актуальних проблем, що існують у цій галузі. Найчастіші: відмова пари від народженої дитини з різних причин та відповідальність осіб, які використовують програму сурогатного материнства задля перетворення народження дітей на прибутковий бізнес.

З'явившись у правовому просторі, договір про сурогатне материнство не піклується про майбутнє новонародженої дитини, не гарантує його беззаперечного права мати батьків та сім'ю та характеризується низкою інших правових та моральних проблем. Відсутність правового регулювання цієї галузі створює передумови для порушення прав суб'єктів репродуктивних відносин.

Особлива увага повинна бути зосереджена на проблемі відмови від дітей, народжених після реалізації програми сурогатного материнства. Таке трапляється, коли дитина не потрібна ні одному з трьох суб'єктів, які ініціювали його народження.

Такі проблеми можуть бути вирішені виключно шляхом постійних досліджень у цій галузі та створення теоретичних та практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання відносин сурогатного материнства в Україні на цій основі.

Ключові слова: репродуктивні технології, сурогатне материнство, біологічні батьки, сурогатна матір, донори яйцеклітин, батьки, дитина, договір, сімейне право, безпліддя.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших показників стану репродуктивного здоров'я населення є безплідність. Проблема безплідності, на жаль, є актуальною у всьому світі, і Україна не є в цьому винятком. Наразі 10-15 % українських сімей страждають від безпліддя, що можна віднести до прямих репродуктивних втрат. Майже мільйон пар кожного дня живуть з надією на диво. У лікуванні безпліддя в Україні з 1987 року почали застосовувати нові репродуктивні технології.

Сурогатне материнство є інститутом, який сприяє вирішенню проблеми людей, які не можуть мати дітей. Даний інститут має важливу соціальну значимість, і його не можна ігнорувати, хоча ця тема часто викликає велику кількість суперечок стосовно моральної та етичної сторони цього методу репродуктивних технологій. Таким чином, ми повинні звернути увагу на правове регулювання та оформлення відносин, які виникають під час застосування процедури

сурогатного материнства. За статистичними даними, за рік в Україні налічується близько 500 сурогатних вагітностей.

Актуальність даної теми полягає в тому, що нині гостро постає проблема правового регулювання методів лікування безпліддя. Хоча Україну і називають країною дуже ліберального законодавства, де регулюється такий метод допоміжних репродуктивних технологій, як сурогатне материнство, але єдиного законодавчого акта, який би зміг регулювати всі аспекти та механізми реалізації сурогатного материнства українське законодавство не має.

Відсутність правового регулювання цієї сфери частково пов'язана з не досить широким застосуванням методів штучного запліднення та імплантації зародка. Але, з іншого боку, падіння народжуваності та різке зниження репродуктивного здоров'я населення все частіше привертають увагу до правових проблем застосування методів штучного запліднення та дають поштовх новим розробкам у галузі біомедицини. Водночас кількість проблем, які пов'язані з комерціалізацією та криміналізацією діянь, пов'язаних з народженням дітей з використанням сурогатного виношування, зростає щодня і є наслідком відсутності чіткого регулювання даних питань з боку держави. Отже, сурогатне материнство в Україні дозволено тому, що не заборонено.

Отже, можемо зазначити, що в цій методиці існують певні прогалини та проблеми її правового регулювання, які необхідно вирішувати на законодавчому рівні.

Метою статті є дослідження правового регулювання сурогатного материнства в Україні, вивчення стану та окреслення перспектив розвитку сучасного законодавства, аналіз проблем, які можуть виникати під час реалізації сурогатного материнства, а також можливості вирішення наявних проблем на законодавчому рівні нашої держави.

Аналіз останніх досліджень. Сутність та проблематика сурогатного материнства були метою досліджень таких вчених, як Н. Аблятіпова, Н. Басай, Л. Вартман, Л. Липець, І. Міщук, Т. Слаб'як, Р. Стефанчук та ін.

Виклад основного матеріалу. Програма сурогатного материнства надає можливість подружжю, яке має проблеми зі здоров'ям і тому не може мати власних дітей, відчути, що таке бути батьками, хоч і за допомогою застосування репродуктивних технологій. Але морально-правова адаптація суспільства до нових досягнень випереджається розви-

тком науки та техніки в цій галузі. Наявність певних етичних, моральних та релігійних переконань до сьогодні зумовлює дискусію щодо обговорюваної теми. Противники сурогатного материнства вважають, що воно перетворює дітей на товар, а жінку – на інкубатор для його виробництва. У результаті одні називають сурогатне материнство бізнесом або торгівлею людьми, інші – дивом або останнім шансом.

Законодавче закріплення в Україні сурогатного материнства з'явилося у 2002 році у ст. 123 Сімейного кодексу України щодо «визначення походження дитини, народженої жінкою, в організм якої було імплантовано ембріон людини, зачатий подружжям. Батьками дитини визнається це подружжя» [2].

Відповідно до ст. 48 Основ законодавства України про охорону здоров'я, «застосування штучного запліднення та імплантації ембріона здійснюється згідно з умовами та порядком, встановленими Міністерством охорони здоров'я України, за медичними показаннями повнолітньої жінки, з якою проводиться така дія, за умови наявності письмової згоди подружжя, забезпечення анонімності донора та збереження лікарської таємниці» [4].

З правової точки зору, під сурогатним материнством розуміють «запліднення жінки шляхом імплантації ембріона з використанням генетичного матеріалу подружжя з метою виношування і народження дитини, яка в подальшому буде визнана такою, що походить від подружжя, як правило, на комерційній основі на підставі відповідного договору між подружжям та сурогатною матір'ю». Тобто сутність сурогатного материнства полягає у тому, що запліднена яйцеклітина пересаджується до організму генетично сторонньої жінки, яка виношує і народжує дитину не для себе, а для бездітного подружжя [5].

Термін «сурогатне материнство» вживається у двох ситуаціях.

По-перше – повна (гестаційна) сурогатність. Жінка, що виношує дитину, не має ніякого генетичного зв'язку з цією дитиною. У такому випадку використовуються гамети обох передбачуваних батьків.

По-друге, часткова (гендерна) сурогатність. Гестаційна (яка виношує) жінка має генетичний зв'язок із дитиною, забезпечуючи свій ооцит для програми сурогатного материнства.

І в тій, і в іншій ситуації гестаційна (яка виношує) жінка має намір залишити дитину передбачуваним батькам, які беруть на себе батьківську відповідальність за дитину [10].

Перша дитина, яку виносила сурогатна матір, народилася в Англії в 1978 році. Щодо

програми сурогатного материнства в Україні, то вона вперше була реалізована у 1995 року в Харкові (сурогатною матір'ю стала жінка, яка виносила дитину для своєї доньки, в якій була вроджена патологія матки). Сьогодні Україна є одним із визнаних центрів сурогатного материнства у світі (насамперед комерційного).

Та все ж таки у різних країнах різним залишається і ставлення до легалізації сурогатного материнства. Сурогатне материнство, в тому числі комерційне, дозволено на законодавчому рівні в більшості штатів США (але законодавство дуже відрізняється залежно від штату), Південно-Африканській Республіці, Україні, Росії.

Некомерційне сурогатне материнство дозволено в Австралії, Великобританії (допускається оплата поточних витрат сурогатної матері), Данії (із серйозними обмеженнями), Ізраїлі, Іспанії, Канаді, Нідерландах (заборонена реклама сурогатного материнства, пропозиція послуг сурогатних матерів і їх підбір), в окремих штатах США (Нью-Гемпшир, Вірджинія).

На законодавчому рівні сурогатне материнство заборонено в Австрії, Німеччині (відповідальність несуть лікарі і посередники, а не батьки і сурогатна матір), Італії, Норвегії, Швеції, в окремих штатах США, Франції, Швейцарії та інших державах.

У деяких країнах закон не забороняє сурогатне материнство, але при цьому ніяк його не регламентує, тобто і не дозволяє (Бельгія, Греція, Ірландія, деякі країни Латинської Америки і Азії) [9].

Правове забезпечення сурогатного материнства є одним із найскладніших і законодавчо неврегульованих питань у сімейному праві України. Через відсутність достатнього нормативного регулювання здійснення процедури сурогатного материнства в Україні та необхідність вирішувати виникаючі на практиці проблеми це питання все ж залишається дуже актуальним сьогодні [6].

Враховуючи виникнення особистих немайнових і майнових відносин між суб'єктами програми сурогатного материнства, буде цікаво розглянути їх з погляду цивільного права. Спочатку, перед тим як реалізувати програму, між генетичними батьками та сурогатною матір'ю укладається спеціальний договір. Конкретних вимог до договору про сурогатне материнство українське законодавство нині не прописує. Оскільки цей договір призводить до певних правових наслідків, які мають значення як для подружжя, так і для новонародженої дитини, він повинен укладатися на умовах і відповідати загальним вимогам, що

встановлені для укладення цивільно-правових договорів загалом. За допомогою такого способу сторони процедури закріплюють права й обов'язки та встановлюють відповідальність, яка виникає під час реалізації програми сурогатного материнства. Третью стороною договору може бути медичний заклад, але інколи з ним підписують додатковий договір [4].

Через відсутність повноцінної законодавчої бази стосовно регулювання процедури правового захисту програм сурогатного материнства можливе виникнення таких негативних наслідків:

- недотримання правил сурогатною матір'ю або ігнорування домовленостей генетичними батьками (непрофесійно складений договір, що призвів до ігнорування його умов виконання чи негативних наслідків, оскільки не всі пункти були передбачені);

- відмова віддати дитину генетичним батькам в чітко визначений строк після народження (обман зі сторони сурогатної матері, її психологічна неготовність віддати дитину іншим людям);

- відмова «генетичних батьків» від новонародженої дитини або відмова від виплати винагороди сурогатній матері (в договорі не була передбачена відповідальність сторони чи договору взагалі немає, не прописане обов'язкове страхування ризиків і можливих надзвичайних ситуацій).

Важливим недоліком є те, що в законодавстві не передбачено норм у разі, коли подружжя, які «замовили» дитину, під час реалізації програми розлучаються або помирають.

Обговорюваним також є питання щодо юридичного оформлення права дитини на інформацію про жінку, яка її виносила та народила.

Варто також захистити сурогатну матір у разі відмови біологічних батьків-замовників від народженої дитини з різних причин, зокрема через вроджену хворобу дитини [9].

На жаль, через законодавчі недоліки в правовому регулюванні сурогатного материнства на практиці доволі часто трапляються непередбачувані життєві ситуації, пов'язані з відмовою віддавати чи забирати дитину, погрозами зробити аборт, вимогами більшої кількості грошей, погрозами розголошення інформації про народження дитини, про особистість сурогатної матері або ж відмовою замовників виплатити сурогатній матері обумовлену раніше суму грошей, ненадання сурогатній матері потрібної допомоги під час вагітності та пологів, наслідків смерті дитини, сурогатної матері чи біологічних батьків [7].

Також не слід забувати про таке важливе питання, коли послугами сурогатної матері хочуть скористатися іноземці. Законодавчо в Україні немає заборони використовувати іноземцям такий метод репродукції, як сурогатне материнство. Але виникає проблема вивозу дитини в ті країни, де така процедура є забороненою. У деяких випадках дитині просто не дозволяють в'їзд у нову країну, а її батькам не надають запису, що дитина на законних підставах вважається їхньою. Це питання заслуговує належної уваги, оскільки задля приховання походження дитини може порушитися процедура законодавчого оформлення договору про сурогатне материнство. Бувають ситуації, коли батьки намагаються незаконно вивести таку дитину за кордон, що тягне за собою інколи навіть кримінальну відповідальність [8].

Висновки

Отже, можна зробити висновок, що національне законодавство України на тепер не має спеціального закону, який би захищав репродуктивні права людини, а загальні законодавчі нормативні акти не можуть регулювати усі питання щодо сурогатного материнства. Відсутність належного правового регулювання відносин сурогатної матері та подружжя, а також нерегульованість важливих умов договору може призвести до порушень прав як біологічних батьків, так і сурогатної матері.

Задля забезпечення потрібного захисту сурогатній матері, біологічним батькам та новонародженій дитині необхідне закріплення норм у єдиному кодифікованому нормативно-правовому акті, де були б урегульовані всі необхідні питання процедури реалізації правовідносин щодо виношування та народження дитини з метою передачі її біологічним батькам.

Olena Lytvyn, Kateryna Hrudieva. Current issues of legal regulation of surrogacy in Ukrainian modern law

The article is devoted research of problems which arise up in practice during realization of the program of substitute maternity. This paper also analyzes surrogacy as a method of reproductive technologies, the problems of surrogate motherhood in Ukraine, compares the legal status of surrogacy in the world, assisted reproductive technology is being analyzed, suggests ways to solve the problem of legal issues of surrogate motherhood.

Legal support of surrogacy is one of the legally irrelevant and the most complex institutions in the field of family law in Ukraine. The institute of legal support of surrogacy has no legal basis in the form of a codified collection, a single legal act. A primary means of legal regulation between the participants' relations of surrogacy is the agreement between the surrogate mother and customers, the basic requirements to which are not available in legislation.

The need for determining the legal nature and legislative consolidation of agreement about surrogacy and its terms will allow solving a number of pressing problems that exist in this area. Some of these are: couple's refusal of the born child for various reasons and establishing responsibility for individuals using surrogacy program to enrich turning children's birth into a profitable business.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 16.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.12.2020).
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 17.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.12.2020).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Дата оновлення: 02.10.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.12.2020).
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. Дата оновлення: 24.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#top> (дата звернення: 10.12.2020).
5. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 р. № 787. Дата оновлення: 11.04.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення: 10.12.2020).
6. Аблятіпова Н. А. Проблеми сурогатного материнства в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 51. С. 167-173.
7. Басай Н. Програми сурогатного материнства і право дітей на сім'ю. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2017. № 2. С. 33-38-32.
8. Міщук І.В., Слаб'як Т.Б. Правове регулювання сурогатного материнства. *Молодий вчений*. 2017. № 51. С. 73-76.
9. Липець Л.В., Вартман Л.Г. Проблеми правового регулювання сурогатного материнства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 3. С. 38-41.
10. Валід Камаль Абдель Салам Атіа. Правове регулювання сурогатного материнства: сучасний стан та перспективи розвитку. *Механізми державного управління*. 2019. № 13. С. 23-27.

Entering a legal space, surrogacy contract does not care about the future of the child to be born as a result, does not guarantee his indisputable right of having parents and family and many other legal and ethical problems. The absence of legislation in this area creates all the preconditions for the violation of all subjects' rights in reproductive relations.

Particular attention should be focused on the problem of abandonment of children born as a result of this program. That is the situation when the child was not needed to any of the three subjects who realized his birth.

These problems can be solved primarily through further research in this area and the development of scientific, theoretical and practical recommendations for improving the legal regulation of relations surrogacy in Ukraine on this basis.

Key words: reproductive technologies, surrogacy, biological parents, surrogate mother, egg donor, parents, child, contract, family law, infertility.

